

"Umur Duman"

Maya Djumaniyazova*

The upper celestial space is connected with the concept of the cosmos, moon, sun and stars, the terrestrial space being linked in its turn with the celestial one. And each of these expanses live in their own way and according to their own laws. To link these two expanses the man creates images in the Earth that are assigned to unite them. These connective links are believed to be sacral living beings : birds, trees, mountains and people. Being the embodiment of sacral natural forces and acting in accordance with the Islamic thesis "Everything must be beautiful" carpet articles as ritual objects are widely used for their utilitarian purpose in the Turkmen nomadic spiritual/material life.

During its thousand-year life the carpet art has been taking the path of philosophical generalization of earthly realities and their concise expression, it later becoming a striking feature of the whole national art. "Umur-duman" as a work of art possesses all the features that are inherent to the Turkmen national art but it all the same exceeds, in our view, the conception of practical purpose. It does not perform any practical function, that is to say it neither keeps, nor fastens, nor curtains. It serves only for a decoration of the yurt's dome.

"Umur-duman" is a carpet article of a rectangular shape with a fringe at the bottom. The composition similar to that of "umur-duman" is extremely seldom found in the Turkmen carpet art. The upper part of "umur-duman" is not closed, it differing it from other carpet compositions. Still more seldom in the Turkmen carpet art is found an object that has a striped compositional structure based on a repetition of some ornamental patterns that are arranged in a horizontal position.

The composition of "umur-duman" consists of seven ornamental stripes. The first stripe "gochok" borders the

entire composition from three sides without closing it from above. It is formed against the white background. The border with an ornament "dagdanly gochok" that is the widest stripe is also formed against the white background.

Three ornamental stripes consisting of patterns "charkhy felek" and "burmaly kerpik" are placed against the red background. They are divided with two strips of a pattern "gochok" against the white background. Other small strips with patterns "ok gezi" and "tegbent" are simultaneously used as a component that divides and connects the composition.

When in the evening, night and small hours the vast starry world is opened up in the gap of the yurt's flue "tujnuk" and endless Turkmen steppes are linked with the boundless starry sky forming thus the united life, the Turkmen feels as if he were a particle of the whole world, an integral part of nature, deriving everything from it for his benefit and depending upon good and ill forces of nature.

As it is known from ancient religions people worshipped and deified forces of nature. The oldest myth about the Mother-Earth and the Father-Sky that had given birth to everything in the Earth had given rise to another legend that once upon a time they were linked and afterwards parted. The idea about the Mother-Earth and the Father-Sky was widespread in Asia Minor and Central Asia due to its simplicity and clearness. They are still the main mythological characters.

*Specialist, Turkmenistan Academy of Sciences.

"Umur Duman"

Maya Djumaniyazova*

Göğün üst bölgeleri kozmos, ay, güneş ve yıldızlar kavramları ile ilintilidir ve yer de bu dizi içinde gökyüzü ile bağlantılıdır. Bu gök nesnelere her biri kendi yollarında ve kendi yasalarına göre yaşarlar. Sözü edilen bu kavramlar dizisini birleştirmek için, insan yeryüzünde her birine kutsal tanıdığı simgeler vermiş ve kuşlar, ağaçlar, dağlar ve insanlar bu amaçla kullanılmıştır. Halı sanatçıları da, doğadaki kutsal güçlerin betimlemesi olan bu simgeleri, İslâm dininin "her şeyin güzel olması koşuldur" ilkesine dayanarak ürettikleri halılarında, manevî kutsal tören donatılarında, Türkmen göçebe maddî ve manevî hayatlarında yaygın bir biçimde kullanmışlardır.

Bin yıllık geçmişi içinde yeryüzü gerçekleri ile onların gökyüzü betimlerinin düşünsel genelleştirimi yolunda yürüyegeleyen halıcılık sanatı tüm millî sanat içinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Bir sanat yapıtı olarak "Umur-duman" Türkmen millî sanatının tüm özelliklerini taşıdığı gibi, kanımızca pratik amaçlarını da çok aşmış durumdadır: Herhangi bir pratik işlev üstlenmez; kapı, pencere ya da örtü olarak kullanılmayıp yurt çadırının tepesini süsler.

"Umur-duman" iki ucu püsküllü ve dikdörtgen biçiminde bir halıcılık ürünüdür. Üzerindeki şekiller başka Türkmen halılarında pek az görülür. "Umur-duman"ın üst kısmı başka halı tasarımlarından ayrı olarak kapatılmamıştır. Türkmen halıcılığında daha da az görülen bir başka özelliği ise, yatay olarak düzenlenen bezeklerin sürekli yinelenmesine dayanan şeritlere dayalı tasarımıdır.

"Umur-duman"ın tasarımı yedi bezek şerit biçimindedir. "Goçok" adını taşıyan ilk şerit halının üç yanını beyaz bir fon üzerinde "U" biçiminde çevreler ve üst yanda açık kalır. Yine beyaz fon üzerine oturtulan "dağdanlı goçok" bezek ise halının en geniş şerididir.

"Çarkıfelek" ve "burmalı kerpiç" bezeklerinden oluşturulan üç şerit ise, kırmızı bir fon üzerinde olup, birbirlerinden beyaz fon üzerine işlenmiş goçok bezekli

iki şerit ile ayrılırlar. "Ok gezi" ve "tegbent" bezekli öteki daha dar şeritler de kompozisyonu yerine göre ayırmak ya da birleştirmek için kullanılmaktadır.

Akşam saatlerinde ve geceleri yıldızlar parlarken yurt çadırının "tujnuk" olarak adlandırılan baca deliği açılır ve sonsuz Türkmen bozkırları ile yıldızlı evrenin sonsuzluğu hayatın sürekliliğini vurgulayacak biçimde birleştirilir ve Türkmen, kendisini, evrenin ve her şeyi ondan aldığı, iyi ve kötü güçlerine bağlı bulunduğu doğanın bir parçası olarak görür.

Eski dinlerde insanların doğa güçlerine tapındıkları ve onları "Tanrı"laştırdıkları bilinmektedir. Tüm canlıları yarattıkları ileri sürülen Toprak Ana ve Gök Baba miti daha sonra onların eskiden birlikte oldukları ve sonradan ayrıldıkları inancına kadar uzanmıştır. Toprak Ana ve Gök Baba düşüncesi yalınlığı ve kolay anlaşılabilirliği bakımından Asya'da olduğu kadar Küçük Asya'da da yaygındı ve bugün bile ana mitolojik karakterleri oluştururlar.

Rigveda'da belirtildiği gibi bu ana-baba mitinin birçok milletlerde çok derin kökleri olduğu bilinmektedir. Plato toprağın insanlara hayat verdiğini ve Tanrı'nın da onları yarattığını söylerken eski Çin'de "Shu-kinghe" kitabında göğü ve yeri, baba ve ana olarak tanımlayan miti anımsatmaktadır.

Eski dinlerde güneşe tapınmanın önemli bir yeri vardır. İnsan hayatına güneş ve yıldızların devinmelerinin yön verdikleri inancı da eski dinlerin bir kalıntısıdır. Bu inanış daha sonraları İslâm dinince de benimsenmiş ve kendi düşünce biçimine uygun olarak yorumlanmıştır.

Türkmen boyları güneşin bir Tanrı olduğuna inanırlardı. Kişi, güneş doğarken doğuya doğru döner ve dileklerini söylerdi: "Güneş doğarken Ulu Tanrı adına ...". Bunun gibi yıldızlara tapınma da onların saati, gündüzü, geceyi, haftaları, yılları ve mevsimleri kontrol ettiklerine inanılması nedeniyle en eski dinsel tören uygulamaları arasında yer alıyordu.

* Türkmenistan Bilimler Akademisi Uzmanı

This double myth about two "parents" as they are called in the Rigveda is known to have been widespread and taken deep root among many nations. When saying that the Earth has given birth to people and the God has been their creator Plato must have meant the same old legend. It is also found in ancient Scythia and among ancient Chinese who used to call the sky and the Earth "Father and Mother of all things" in the book "Shu-kinghe".

It is worship to the sun that plays an important part in the ancient religion. This belief in the sun and stars that guide and influence the life and people's natures is an echo of the ancient religions. It was until much later that Islam has absorbed people's superstitions and comprehended them in its own way.

The Turkmen people believed the Sun to be the kind divinity. It is the rising sun that the man sends his requests and wishes at dawn after saying his prayer. "In the name of Allah at the moment of the rising sun". Worship to the stars is also one of the oldest religious views. The stars are believed to guide hours, days, nights, weeks, years and seasons.

The Turkmen people considered "Jedigen" or "Jedi jlydy" to be influential stars, without their arranging in a favourable way it was not recommended to get down to work. The seven stars "Jedigen" revolved counter-clockwise around the pole-star placed in the North. Each of them is connected with a certain day of the week.

The first star-the Sun corresponds to Sunday "jekshenbe";

The second star-the Moon corresponds to Monday "dushanbe";

The third star-the Mars corresponds to Tuesday "sishenbe";

The fourth star-the Mercury corresponds to Wednesday "charchenbe";

The fifth star-the Jupiter corresponds to Thursday "penshenbe";

The sixth star-the Venus corresponds to Friday "anna";

The seventh star-the Saturn corresponds to Saturday "shenbe".

"These seven stars are suggested to gather strength from the pole-star and send it back to the earth. These forces are believed to have an influence on the vegetable and animal kingdoms in the Earth. They are thought to be "worthy" and "sacred", each of them being presented in the image of an angel with a human face acting either against the man or for him".¹

Worship to the Sun and the Stars is brightly traced in a superstition that the arrangement of the stars in the sky has an influence on the productive and social activities of the people.

In its turn the day is also divided into smaller periods when the stars change their arrangement in the sky affecting the people's life, that is to say whether it is

possible or impossible to make a start, set off, make or cut out clothes, marry and do deals. The very moment the Sun appears in the sky especially on Sunday is considered to be the most favourable spell for performing vitally important affairs in the hope of success and luck. If a baby is born at this exactly period it will be without fail happy, beautiful, clever and rich.

Late on Sunday morning the star Venus appears in the sky. At this time one can start its creative work, show generosity, form marriage alliances but cannot plot bad ideas in one's mind. A baby born at this time will be a careless person who will be fond of nice things.

It may not be out of place here to speak about the Turkmen's belief that the sky and the Earth are divided into seven layers. Every celestial of terrestrial layer has its own patron in the image of an angel. It is the great Turkmen philosopher and poet Magtymguly Fragi who wrote about it in his poem "Jashyl zumeret".²

Bearing in mind that the "umur-duman" is used for a decoration of the yurt's dome and there must be at least six of them one can understand the sense of decorating the yurt's dome with such peculiar ornamental things.

The yurt's dome is considered by the Turkmen to represent a towering reproduction of a smaller size what the Turkmen sees all around. The seven layers that divide the sky and the Earth are embodied in seven ornamental stripes of the "umur-duman" fastened above the yurt.

An ornamental composition is thus formed on the yurt's dome making a circle around the flue. Tracing the course of the ornamental stripes that follow each other one can see them form ornamental concentric circles, a sort of an ornamental spiral. In the composition of the "umur-duman" one can see the cosmos and the Earth, their connection being represented with very concise and clear patterns.

The ornament patterns are pertinent and logical in the composition because they are believed by the Turkmen people to express the connection between the Earth and the cosmos and consequently to affect the human life and his social activity (agricultural work, successful matrimony and children's birth).

A fir-shaped pattern "buglaj bogut" placed at the external edge opens up an ornamental composition similar to that of carpet bags. These compositions symbolize cereals and bean-pods. People believed their depiction to ensure a good harvest of cereals. In southern Turkmenistan the people practised mixed economy, i.e. they were engaged both in agriculture and stock-breeding, good natural and economic factors of this area being conducive to it.

¹ I. Muchiddinov, *Obrazy i obychny pri pamirskikh narodnostej, svjazannyh s zykami selchozrabot*, Moscow 1986, p. 72

² Fragi Magtymguly, *Ashgabat*, 1983, vol. 2, p. 132.

Resim/Picture 1

Zoo-and anthropomorphic type of the pattern "gochok" encloses the composition from three sides. On either side of the "gochok" there are triangles placed opposite each other and a diamond-shaped connective element. The composition of the patterns "gochok" is everywhere traced from the neolithic Age till the 20th century. In our case the "gochok" is depicted against the white background. "It is the white background that plays an important part in religious views of too many peoples. White animals are worshipped and considered to be representatives of those gods who create either genus of animals".³

"In India similar signs ("gochok"-shaped) are related with female rituals and worship to goddesses. During ritual holidays women paint the walls of their houses. The depiction of rhombs with hooks or full rhombs alternating with half-rhombos represents a comprehensive image: Mother-Earth-plant".⁴

The tribes inhabiting the land of Turkmenistan are known to have worshipped the goddess of fertility Anahita since olden times. This cult was widespread among the ancient agricultural population of the whole Central Asia. The composition of the "umur-duman" enclosed into a "U-shaped" framework that consists of the pattern "gochok" symbolizing the fertility of the Earth-plants, i.e. a symbol Mother, represents nothing but the Earth with all its living beings real life on it. The white background of the pattern "gochok" forms the composition of the "umur-duman" and underlines its integrity.

The pattern "charkhy pelek" or "fortune wheel" in the form of an 8-pointed star with a cross-shaped ornament inside it is inserted into a helio-shaped medallion. It was characteristic for agricultural and stock-breeding tribes to worship celestial bodies long since. This cult is traced on the drawings of material objects as far back as the Neolithic Age. They have embodied in symbolic stars, the main forms of these signs and their meaning being similar everywhere where astral beliefs played an important part. Thus as far back as the Bronze Age wheels, circles, stars and swastikas were used for depicting the Sun.⁵

A cross is a symbol of the divinity of the Sun because in olden times there used to be beliefs about the celestial origin of a terrestrial fire. Later people began indicating their worship to the Sun and the fire by means of a unified symbol-the Cross.⁶

The Turkmen people considered circles, rhombos and crosses placed within squares to be "sacred". During wedding ceremonies camels' backs were covered with cloths embroidered with crosses dividing the surface of a carpet pattern ("gel") into four parts or crosses placed within squares with small circles on external sides of the squares. They were believed to protect a bride and a camel from spells. Using small diamond-shaped pieces of a fabric the Turkmen people embroidered them swastikas that were meant to be a symbol of the Sun-

fire. They were also considered to be a protection from a wicked tongue or malicious intentions and were widespread in the mentality of the Turkmen. The division of the surface into four parts symbolized four parts of the world, wishes of well-being and prosperity, four seasons and four elements (Earth, water, air and fire). The cross was very frequently turned into a four-or eight-pointed star as it was in our "umur-duman". Various modifications of this pattern such as "charkhy pelek", "sagdyk", "naldag" and "chejkel bagy" are honoured by all the Turkmen tribes. These patterns are usually found in Ersary things, in old articles of the Jomud tribe, in Tekke and Salyr wares as well. They enable us to trace their transformation from the cross into the eight-pointed star. Separate cross-shaped patterns are frequently found in the Turkmen art and this ornament must be one of the first depictions of the Sun-fire. By merging the two ornamental patterns into an integral image people imagined the celestial origin of the earthly fire and this generalization reflected upon the Earth and people's life.

Once obtained on the Earth fire was maintained and became unquenchable. People honoured it, purged with it and protected themselves from evil eye. By depicting braziers, ovens and pincers people believed them to be sacred.

"Many peoples including Tungus, Mongolian and Turkmen tribes do not start eating without throwing some food into a fire".⁷ Braziers are depicted on the monuments of Old Choresm. It may be accounted for Zoroastrian idea of fire as one of the four elements.⁸

In his work "Pervobytnaya religiya" Shternberg B. writes about a traveller named Hanway who saw ancient stone temples in 1740 near the Caspian Sea, close to the town of Baku. They looked like arched vaults of 10-15 feet high where an unquenchable fire had been maintained.⁹

The "Charkhy pelek" - a wheel of fortune is a peculiar model that represents link of the Sun, radiance of the stars and sunny fire with the people's life. To be drawn to the heavenly life the Turkmen used to embroider this shining depiction of the 8-pointed star on the top ("depe") of all without exception boys', men's, women's, girls' and infants' scull-caps (tyubeteikas).

³ Ya Shternberg, *Pervobytnaya religiya v svete etnografii*, Moscow 1936, p. 200.

⁴ A.K. Ambrez, *Rannij zemledelcheskij kultovyj simvol SA*, 1965, No. 3.

⁵ Tailor, *Pervobytnaya Kultura*, Moscow 1989, p. 320.

⁶ S.P. Tolotov, *Drevnij Choresm*, Moscow 1948, p. 243.

⁷ Tailor, *Pervobytnaya Kultura*, Moscow 1989, p. 320.

⁸ S.P. Tolotov, *Old Choresm*, Moscow 1948, p. 243.

⁹ B. Shternberg, *Pervobytnaya religiya v svete etnografii*, Moscow 1936, p. 368.

Türkmen; "yedigen" in ya da "yedi yıldız"ın etkili yıldızlar olduklarına ve bir işe başlamak için onların doğru biçimde sıralanmasını beklemek gerektiğine inanmaktaydı. "Yedigen" kuzey yıldızı çevresinde saat kollarının deviniminin karşısı yönde döner ve her biri haftanın bir günü ile ilintilendirilir:

Birinci yıldız - Güneş
Pazar "Yekşembe"

İkinci yıldız - Ay
Pazartesi "Düşembe"

Üçüncü yıldız - Mars
Salı "Seşembe"

Dördüncü yıldız - Merkürü
Çarşamba "Ciharşembe"

Beşinci yıldız - Jüpiter
Perşembe "Pencşembe"

Altıncı yıldız - Venüs
Cuma "Anna"

Yedinci yıldız - Satürn
Cumartesi "Şembe"

Muhiddinov'a göre "Bu yedi yıldız kutup yıldızından güç alarak yeryüzüne aktardıkları, bitkilerin ve hayvanların hayatlarını kontrol ettikleri için "değerli" ve "kutsal" sayılırlar. Her biri insana karşı ya da onun için çalışan insan yüzlü birer melek biçiminde betimlenmiştir.¹

Tanrı'ya ve yıldızlara tapınma, yıldızların gökyüzünde sıralanış biçimleri ile insanın toplumsal ve ekonomik etkinlikleri arasında kurulan bu bağlantı ile kolayca ilintilendirilebilmektedir.

Öte yandan gün de, yıldızların konumlarını değiştirmeleri sonucunda, kişilerin hayatlarını etkileyen, bir işe başlamayı, onu bitirmeyi, bir giysi biçmeyi, evlenmeyi ya da bir mal almayı imkânlı ya da imkânsız kılan daha ufak periyotlara ayrılmaktadır. Güneşin özellikle pazar günleri doğduğu an önemli işlere başlamak ve başarılı olmak için en uygun dönem sayılmaktadır. Tam bu anda doğan çocuklar bu inanca göre kesinlikle mutlu, güzel, akıllı ve zengin olacaklardır.

Pazar sabahı daha ileri bir saatte sabah yıldızı Venüs gökyüzünde belirir. Kişiler bu anda yaratıcı işlere başlarlar, iyilik yaparlar, evlenme sözleşmelerine girerler; ama kötü amaçlı düşüncelere kapılmazlar. Bu anda doğan çocuklar da rahatına düşkün bencil kişiler olurlar.

Burada Türkmenlerin yeri ve göğü yedi kat olarak alan inançlarını biraz incelemek uygun olacaktır. Göğün ve yerin her katının birer melek olarak gösterilen birer iyisi vardır. Büyük Türkmen düşünürü ve ozanı Mahtumkulu Pragi bunu "Yeşil zümrüt" başlıklı dizelerinde anlatmaktadır.²

"Umur-duman"ın yurt çadırının tepesini süslemek için kullanıldığını ve bu amaçla en az altı adedinin gerektiği düşünülürse neden bu denli yoğun bir bezemeye gidildiği kolayca anlaşılabilir.

Yurdun tepesi Türkmen bakımından içinde yaşadığı gök küresinin küçük çiçekli bir kopyasıdır. Göğün ve yerin

yedi katı da yukarıda asılı "umur-duman"ın yedi bezek şeritinde betimlenmektedir.

Böylece yurt çadırının bacası çevresinde bir süs kompozisyonu meydana gelmiştir. Birbirlerini izleyen şeritler incelendiğinde eşmerkezli bir yapı ve bir tür süs spirali oluşturdukları görülür. "Umur-duman" kompozisyonunda gök ve yer belirgin olduğu gibi birbirleriyle bağlantıları da net ve kesin modellerle belirtilir.

Bu süsleme modeli Türkmenlerin yer ile gök arasındaki bağlantıyı iyi bir tarımsal ürün, mutlu bir evlilik ve sağlıklı çocuklar gibi olgularla ilintilendirdikleri için anlamlı ve akılcıdır.

"Buğlaj bogut" olarak adlandırılan ve dış kenara yerleştirilen çam biçimindeki bir motif heybelerde de kullanılır. Tahılları ve fasulye kabuklarını betimleyen bu kompozisyonlar iyi ürün alma beklentilerinin bir sonucudur. Güney Türkmenistan'da ekonomi, karma bir özellik taşıdığı, tarım ve hayvancılık birlikte yürütüldüğü için insanlar bolluğun özlemi içindedirler.

Zoomorfik ve antropomorfik özellikler taşıyan "gochok" modeli bu kompozisyonu üç taraftan çevrelemektedir. "Gochok"un her iki yanındaki karşılıklı olarak yer alan üçgenler bir elmas modeli ile birleştirilmiştir. "Gochok" modelinin kompozisyonu Neolitik Çağ'dan 20. yüzyıla kadar izlenebilmektedir. Elimizdeki örnekte "gochok" beyaz bir fon üzerinde yer alır. Beyaz fon pek çok insanın dini inançlarında önemli bir yer tutmaktadır. Öteki hayvanları yarattıklarına inanıldığı için Tanrılaştırılan beyaz hayvanlara tapılmaktaydı.³

Hindistan'da da "gochok" benzeri modeller Tanrıçalara tapınmanın öğeleri olarak gösterilmektedir. Törenler sırasında kadınlar evlerinin duvarlarını boyarlar. Yarım ve tam yamuklar birbirlerine kancalanmakta ya da yarım ve tam yamuk dizelemesi Toprak Ana bitkisi imgesini yinelemektedir.⁴

Türkmenistan'da yerleşik Türkmen boylarının çok eski çağlardan beri bolluk tanrıçası Anahita'ya taptıkları bilinmektedir. Bu inanç Orta Asya'nın tarımla uğraşan toplumlarının büyük bir çoğunluğunda geçerlidir. "U" biçimindeki bir çerçeve içinde yer alan "umur-duman" modeli yer bitkilerinin, bir başka deyişle yeryüzünü ve üzerindeki tüm canlıların verimliliğini betimlemektedir. Beyaz fon "umur-duman" kompozisyonunu biçimlendirmekte ve bütünlük niteliğinin altını çizmektedir.

Çarkıfelek modeli ise sekiz köşeli bir yıldızın içinde haç biçiminde bir süs ve en ortasında da bir güneş sembolü taşır. Gök cisimlerine tapınma uygulaması tarım ve hayvancılıkla geçinen toplumlarda çok yaygındır. Bu toplumlar bildikleri önemli yıldızlara ekonomik etkinliğin bellibaş işlevlerini vermişlerdir. Tunç çağından bu yana tekerlek, çember, yıldız ve gamalı haç güneşi betimlemek için kullanılmıştır.⁵

Eski çağlarda yeryüzündeki ateşin kökeni güneşte arandığı için haç güneşin sembolü olarak kullanılmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde ise insanlar güneşi ve ateşi tanrılaşmalarını haç sembolü ile belirtmişlerdir.⁶

The next pattern is a "burmaly kerpich" or as it is now called "kerpich". A concentric rhomb with a loose ringlen pointing above is inserted into an oval with stepped edges resembling stairs. Similar patterns are often found in the ornaments of the Salyr curtains that decorate the door-way and in some Merv carpet bags. They go back into the ancient ornaments that are found in some Jomud, Igdyr, Teke and Salyr floor carpets known as "darak", "balyk gulygy" and "kerpich" patterns.

In the work "The Turkmen carpet" Gogel F. speaks about the evolution of a similar ornamental pattern in the Jomud carpets where taking an example of the modification of "a climbing shrub" he tries to show a geometrical development in depiction a real life taking as a basis different modifications of this ornamental pattern.

One may agree with the author's opinion concerning the general thesis that "the same form of an ornamental motif is being developed". It is Gogel's way that "a prototype of ornaments may be revealed by means of a gradual analysis" that led us to writing this article.

The pattern indicating stepped edges of geometrical forms has been known a long time ago. Such is the form of the classical carpet pattern ("gel"). Three-stepped forms were wide-spread throughout southern Turkmenistan as far back as the Neolithic Age, whereas stepped, saw-shaped ones found on the surface of Kara-Depe pottery date from the fourth millenium B.C. The ornament "kerpich" borders a strip with the pattern "charkhy pelek" from two sides placed in a parallel direction to each other. Red, dark-red and orange colours being alternated a rhythmical succession of ornamental stripes of the same pattern "kerpich" is thus formed representing rows of repetition. These rows of repetition and locations of the symbols "Sun-fire" around them enable us to distinguish certain geometrical forms reminding mountains on the one hand and ancient religious structures similar to the towers of Zikkurath¹⁰ on the other hand.

Pointed tops of mountains lean against the sky and this configuration has inspired people to think of their might and eternity. The forms of the towers of Zikkurath really imitate the forms of mountains pointed high into the sky. It was streams of water falling from the heavens and mountains as well that farmers considered to be the cause of their good fortune.

Small ornamental stripes "ok gezi" and "tegbent" occurring repeatedly are based on the principle of recurrence that is characteristic of compositional structures of the Turkmen art.

The composition of the patterns "umur-duman" and "tegbent" vividly reminds us of a brickwork built with the aid of pebbles rolled in rapid mountain streams and used in house-building in mountainous parts of Turkmenistan. The pattern "ok gezi" is a slightly modified

circle with four small rays. At present similar ornaments are believed to be good-luck charms that have magic power.

Ancient people believed all objects existing in the Earth to have been linked with heavenly bodies. On this account ornamental pictures that give a certain piece of information may be considered to be a kind of "pictograms". But there was a certain peculiarity in the formation of "information" rows.

It consists in a numerous repetition of the same motif. Such system of repetitions is found in the national art of embroidery, jewellery, Turkmen folk music, national games, folk verbal art and narrative literature. This principle of repetition is found in the composition of the "umur-duman".

A border of the pattern "umur-duman" is believed to be a land with a "tree" that has been grown on it. This "tree" must have symbolized an idea of fertility. The "three" of the "umur-duman" represents patterns "gochokly dagdan" standing one over the other. By rising upwards they form an idea of the "tree" with small cross -and bow- shaped ornaments placed at the bottom of each "tree". Its tops end in a large double pair of ringlets. In this way a peculiar idea of the "tree" has been formed growing to the heavens and linking the earthly world of people with the cosmos.

Seven spreading branches of the "tree" of our "umur-duman" are not accidental and they are sure to be connected with the Turkmen's superstitions about seven layers of the sky and the Earth. They symbolize a quantity of upper and lower worlds. The "tree" has seven branches from either side on the right and on the left. It has something in common with a horizontal location of ornamental stripes of the "umur-duman". Of symbolic is a colourful depiction of the "tree". It is only three colours that are used here : red, dark-red and orange.

In works of the national Turkmen art (national embroidery) the motif "gochok" is always depicted on a triangular piece of cloth and sewn in side slits and lower edges of women's gowns. This motif looks as if it rose upwards, one pattern growing from the other and always turning into the "tree" with three, five and seven branches. It is hallowed with ornaments-amulets inside a trunk that symbolize a full-blooded and valuable life inside the "tree" in the "umur-duman". It makes the "tree" look more richly ornamented.

The composition of the "tree" motif that is similar to the one mentioned above is found in other carpet articles of the Turkmen people such as borders of carpet bags (the Jomud tribe) pileless bagd (The Tekke tribe) and doorway curtains of all Turkmen carpet-making groups. Variants of this motif often decorate lower edges of Salyr and Ersary doorway curtains. They are ornamented with high or small depictions of the "tree", they being flanked with stepped patterns from either side.

Various ornaments are placed at their base such as small crosses on a long stem, star-like motifs, etc. Though

¹⁰ V. Sarianidi, *Tajny ischeznuvshego iskusstva Karakumov*, Moscow 1967, p. 72.

Ateş yeryüzüne geldikten sonra artık söndürülmesi imkânsız olarak algılanmıştır. İnsanlar ateşe saygı duymuş, ateşte arınmış ve kendilerini kötülükten onunla korumuşlardır. Öte yandan ocak, fırın ve maşa gibi ateşle ilintili cisimlerde de kutsallık özellikleri görülmektedir.

Tunguş, Moğol ve Türkmen boyları yemeğe başlamadan önce ateşe bir tutam yiyecek atmaktaydılar.⁷ Zerdüştün dört elemanından biri de anımsanacağı gibi ateştir.⁸

"İlk Çağ Dini İnançları" adlı yapıtında B. Shyenberg Hanway adlı bir gezginin 1740 yılında Hazar Denizi kıyısında Bakü'ye yakın bir yerde eski taş tapınaklar gördüğünü ve bu tapınaklarda içlerinde sürekli ateş yandığı sanılan 3 - 5 metre yükseklikteki taş ocaklarla karşılaştığını anlatmaktadır.⁹

"Çarkı felek" modeli güneş ışınlarını, yıldızların parlamasını ve ateşin insan yaşamına getirdiği yararları betimler. Sönmeyen ateşi göstermek için Türkmen bütün genç, kadın ve erkeklerin başlıklarının (tyubeteika) yukarısına ("depe") sekiz köşeli yıldız yerleştirmiştir.

Bir sonraki model ise, bugün "kerpiç" olarak anılan "burmalı kerpiç" modelidir. Yukarı doğru bakan bir ok çevresindeki eşmerkezli halkalar merdivene benzer kenarlı bir ovalin içine yerleştirilmiştir. Benzer modeller kapılarda kullanılan Salır perdelerinde ve kimi heybelerde de görülmektedir. Bu model "darak", "balık gölü" ve "kerpiç" olarak ta adlandırılan kimi Yomut, İğdir, Teke ve Salur halılarına kadar uzanır.

"Türkmen Halıları" adlı yapıtında F. Gogel Yomut halılarındaki benzer süsleme modellerinin evrimini incelerken bir sarmaşık bitkisinin değişime uğrayarak geçtiği evreleri ele almış, geometrik biçimlere ulaşılmasında geçilen aşamaları ortaya koymuştur.

Yazarın "aynı süs motifinden evrimlenme" genel tezinde belli bir gerçek payı görülebilecektir. Gogel'in "süslerin prototipine aşamalı bir analizle ulaşma olanağı" bulunduğu savı bizi bu araştırmayı yapmaya yöneltmiştir.

Geometrik formlara basamaklı kenarlar yerleştiren bu model uzun zamandan beri bilinmekte ve klâsik halılarda kullanıldığı biçimiyle "gel" olarak adlandırılmaktaydı. Üç basamaklı tür Türkmenistan'ın güneyinde Neolitik Çağ'a kadar uzanırken M.Ö. 4000 yıllarında yapılan çömleklerde testere ağzı tipi basamaklara yer verildiği görülmektedir. Kerpiç bezemesi her iki yanında çarkıfelek süslerinin birbirlerine paralel olarak yerleştirildiği bir şerit üzerinde yer almakta, kırmızı, koyu kırmızı ve turuncu renkler kerpiç modelinin yinelenildiği sıralar oluşturmaktadır. Bu sıralar ve içlerine "güneş alev topu"nun yerleştirilmesi Zigurat kulelerinde görülen modelle de ilginç bir benzerlik taşır.¹⁰

Dağların sivri doruklarının göğe yaslanmış görüntüsü insanları dağ olarak bilinen olgunun gücüne ve sonsuzluğuna saygı duymaya yöneltmiştir. Zigurat kulelerinin biçimi de göklere uzanan dağların bir betimlemesidir. Göklere inen ve dağlardan tarlalara yönelen su da, çiftçileri dağların verimlilikle ilgisini

düşünmeye doğru itmiş bulunuyor.

"Okgezi" ve "tegbent" olarak adlandırılan ve sık sık yinelenen daha küçük bezeme şeritleri de Türkmen sanatının tipik süreklilik ve yineleme uygulamasının birer örneğidirler.

"Umur-duman" ve "tegbent" modellerinin kompozisyonunu üzerinde verimi betimleyen bir ağaç yetişmiş toprak simgelemesi olarak görmek mümkündür. "Umur-duman"daki ağaç simgesi birbiri üzerine bindirilmiş "goçoklu dağdan" modelini belirler. Yukarı doğru çıkarken her "ağaç"ın altına yerleştirilen ok ve yay bezekleri ağaç düşüncesini doğrulamakta, yerden göğe doğru uzanan ağaçla ölümlü hayat ile ölümsüzlük arasında bir bağlantı kurmaktadır.

"Umur-duman"ımızdaki ağacın yedi dalı olması bir rastlantıdan çok Türkmenler arasında yaygın olan yedi kat gök ve yedi kat yer inancı ile ilgilidir. Bu dallar üst ve alt acunların sayısını belirler. Ağacın her iki yanından çıkan yedişer dal "umur-duman"ın bezeme şeritleri ve onların yatay konumu ile ilgilidir. Ağacın betimlenmesinde kırmızı, koyu kırmızı ve turuncu olarak salt üç renk kullanılmıştır.

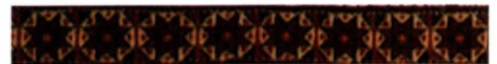
Millî Türkmen sanatında (oya işlerinde) "goçok" motifi kumaş üzerinde üçgen biçiminde bir kumaş ile betimlenir ve kadınların giysilerinde yan yırtmaçların alt uçlarına dikilir. Ardı ardına ve yukarı doğru yükselir biçimde kullanılan bu motif üç, beş ya da yedi dallı bir ağaca dönüşür. Gelinlerin çeyiz sandıkları içine yerleştirilen muskalar üzerine de işlenen bu motif "umur-duman"da mutlu ve sağlıklı bir yaşam beklentisini dile getirmekte, ağacı daha zengin ve daha süslü kılmaktadır.

Yukarıda belirtilene benzer bir ağaç motifi Türkmenlerin heybe kenarı bezeklerinde (Yomut), havsız torbalarda (Teke) ve genel olarak da tüm Türkmen kapı perdelerinde görülür. Bu motifin çeşitli değişik türleri Salur ve Ersari kapı perdelerinin eteklerinde de yer almaktadır. Motif burada büyük ve küçük ağaçlar biçiminde olup her iki yanında basamaklı modeller vardır.

Motifin uzun gövde üzerine yerleştirilen haçlar ve yıldızlar biçiminde türleri de vardır. Bunlar az veya çok şematik olarak sunulmakla birlikte, aynı tipe indirgenebilmektedir.

Hayat ağacının eski ve modern çiftçiler arasında yaygın motifinden türetilen bezeklerin kompozisyonu eski tarım toplumlarının hayat görüşleri ile doğrudan ilgilidir.

Yakın Doğu bölgesinin toplumları arasında görülen bu tür mitler ve inançlar büyük ölçüde evrensel sayılabilir. Acun ağacı Miti bunlar arasında en yaygın sayılabilir. Orta Asya'da Kırgızistan'ın Tunç Çağı'ndan gelen Saçmalı Taş yazıtları her iki yanında dörder at bulunan bir ağaç motifi taşır. Baktriya'da bulunan bir tunç damgaya da karşılıklı iki ağaca konmuş iki kuş kazanmıştır. Birçok uzman bu motiflerin eski çağların düşünüş biçimini yansıttığı inancını taşımaktadır.¹¹

they are presented more or less schematically they structurally belong to one type.

Ornaments corresponding to the "tree of life" have been wide-spread among ancient and modern farmers. There are reasons to believe that the structure of the composition "tree of life" contains some essential features of ancient farmers' world outlook.

All landowners' peoples of the Near East are known to have believed the same myths and legends for these superstitions were to a certain extent universal.

The myth about the world tree is one of the most widespread ones. "In Central Asia in the place called Sawjmaly-Tash (Kirghizia) petroglyphs dating from the Bronze Age depict a tree and four horses on its either side. A bronze seal from Bactria depicts two birds sitting on branches of a tree and facing each other. Many experts consider that the structure of this depiction expresses essential features of the ancients' ideas".¹¹

Other authors see "the main sense of the depiction" in the "tree of life" and believe that it illustrates the myth about the world tree.

The "tree of life" or "heavenly tree" is a conception that determines a life model of human societies.¹²

The general sense of this conception lies in the existence of a gigantic tree sending out its roots deep into the ground and reaching the sky with its top. Its main function is that one can climb the tree reaching the sky and climb down under the ground. The role of this tree is often performed with plants, mountains, towers, temples, ropes or stairs.

It was a rope that Turkmen shamans fancied as the "tree of life". And in some cases it was a stick "ore" that was placed in a yurt for fixing its roof.¹³

The "tree of life" is one of the bright personifications of world spiritual culture. Ancient people believed the tree crown to be connected with the next world where the souls of the dead were transformed into real nature.¹⁴

Toporov V. determines it (the "tree") as a perfect model of dynamic processes taking place in a vertical line.

"It (the conception about the "tree") contains traces of religious and cosmogonical ideas that have been reflected in all sorts of texts, in the planning of settlements, choreography, ritual, games, etc."¹⁵

It should be noted that the existence of the article "umur-duman" with its somewhat romantic name and its peculiar composition are not quite accidental, its amazing ornaments are neither fruit-less nor declarative but vital, logical and approved. It has a far broader function and is satiated with meaningful content.

Its unusual composition (a horizontal arrangement of the ornament, an open composition in the upper part and a coloured representation) in comparison with a traditional formation of compositions of the Turkmen carpet art enables us to speak about deep spiritual cosmogonical culture of the ancient Turkmen.

The world outlook of the ancients enables us to speak about complex and highly developed spiritual culture. But the great thing is that it has exactly been recorded in the human mind and up to now it presents one of the most important elements of culture.

The ancient attitude to the world and world outlook is of cosmic origin and that is why every cosmic phenomenon brings harmony to the cosmic system.

And such units as the man and society do not only take up their place in space but they themselves make an analogy of the cosmic structure.

Every object in nature performs its certain function and takes up a place in the picture of the world that has been created by people. An ancient Chinese monument gives such a statement: "Objects of one type set each other in motion".¹⁶

That movement similar to the world cosmic one is seen in the composition of the "umur-duman". It is the image of the mythological god of the Sun-Star and its profound meaning that are used in one row and in one situation.

The development of the representational row built on a mythological view is clearly traced in the composition of the "umur-duman". The developed row of the representational motifs of the "tree of life" such as crosses-circles and horn-shaped rhombic patterns are grouped in one row where the connection of the myth and cult has been preserved. They are grouped in two parts: the sky is shown in the upper part whereas the earth with the tree is represented in the lower one.

Similar structural compositions are found in the Turkmen carpet art in numerous cases. They are the "umur-duman", "germech" "due duzlik", "due asmalyk" and other articles of a ritual nature. Correspondingly to their representational/ornamental row is of sacred nature. They are close to the signs "pictograms" and were comprehensible in a homogeneous cultural environment that possessed a traditional well-known information.

The carpet and its ornaments demonstrate that a certain order has been realized in old times. "A demand for an order" is a base of mythological mentality", says K. Levi-Stross.¹⁷

Things made by primitive craftsmen had a special language. Men of different culture experience difficulties in understanding both their meaning and ideas they convey. In our case we can make errors that are characteristic of researchers by ascribing our ideas to the ancients from the point of view of our times. Having said that the "umur-duman" is a monument of the spiritual life of the ancients we shall not sin against the truth.

The discussed topic is too complex to be solved on the basis of an analysis of only one ornament. But it seems to us that it needs a special study in combination with archeological and ethnographic data.

¹¹ V.V. Evsyukov, *Mifologia kitajskogo neolita* Novosibirsk, 1988.

¹² Z.V. Antonova, *Ocherki kultury drevnich zemledeltsev Perednej i Srednej Azii*, Moscow 1984.

¹³ V. Basilov, *O perezhitkach totalizma u Turkmen*, Ashgabat 1963.

¹⁴ N. Veletskaja, *Jazycheskaja simbolika arhaichnykh ritualov*, Moscow 1978.

¹⁵ V.N. Toporov, "O strukture nekotorych sootnosimych arhaichnykh tekstov s kontseptsiej" Mirovogo Dereva, Tartu 1971.

¹⁶ I.S. Lisevich, *Literaturnaja mysl Kitaja*, Moscow 1979, p. 35.

¹⁷ E.V. Antonova, *Ocherk kultury drevnich zemledeltsev Perednej i Srednej Azii*, Moscow 1984, p. 29.

Kimi yazarlar da yaşam ağacı motifinde temel temayı verimlilik kavramına bağlamaktadırlar.

Hayat ağacı ya da göksel ağaç insan toplumlarının hayat biçimlerini belirleyen bir etmen olarak değerlendirilmiştir.¹²

Köklerini toprağın derinliklerine gönderen ve dallarıyla göğe uzanan dev ağaç kavramının genel anlamı bireyin göğe çıkabileceği gibi yeraltına da gidebileceği düşüncesidir. Bu ağacın rolü genellikle bitkilere, dağlara, kulelere, tapınaklara, iplere ve merdivenlere verilmektedir.

İp Türkmen şamanlarınca hayat ağacının simgesi idi. Kimi yerlerde de yurt çadırının orta direği ("ore") bu işlevi üstleniyordu.¹³

Hayat ağacı spiritüel kültürün bir betimlemesidir. Eski toplumlar ağacın tepesini ruhların gerçek doğaya salındıkları öteki hayat ile ilgili görmekteydiler.¹⁴

Toporov'a göre ağaç dikey bir çizgi üzerindeki dinamik süreçlerin kesin bir modelidir: "İnsan inançlarında yer alan ağaç kavramı törenlerde, oyunlarda, koreografide ve yerleşim plânlamasında görülen dinî ve kozmogonik düşüncelerin izlerini taşır".¹⁵

"Umur-duman"ın bu romantik adı ve kendine özgü kompozisyonu ile ortaya çıkmış olması bir rastlantı değildir. İnsanı şaşırtan bezek düzeni de kısır ya da anlamsız olmayıp hayatın içinden alındığını onaylayan özellikler taşır, çok ileri bir işlevi yerine getirir ve anlam dolu bir içeriği vardır.

Süslemelerinin yatay bir düzenleme niteliğindeki olağan dışı konumları, üst tarafın açık bırakılması ve renkli sunum Türkmen halı sanatındaki geleneksel kompozisyon ile karşılaştırıldığında bize eski Türkmenlerin derin spiritüel kozmogonik kültürleri konusunda konuşma olanağını vermektedir.

Eskilerin evren görüşleri karmaşık ve ileri derecede gelişmiş bir spiritüel kültürün ürünü olarak insan belleğine yerleşmiş ve kültürün en önemli öğeleri olarak günümüze kadar gelmiştir.

Bu evren görüşü tüm gökyüzü olaylarının sisteme bir harmoni getirmesi nedeniyle kozmik bir kökene dayanır. İnsan ve toplum gibi öğeler de uzam içinde yer tutmakla kalmayıp kozmik yapının bir benzeşimini oluştururlar.

Doğadaki tüm nesnelere belli bir işlevi yerine getirirler ve insanların yarattığı tabloda belli bir yer alırlar. Eski bir Çin anıtında şöyle bir tümce yer alıyor: "Aynı tür nesnelere birbirlerini devindirirler".¹⁶

Kozmik devinmeye benzer bir devinme "umur-duman" motiflerinde de görülmektedir. Mitolojik Güneş Yıldız Tanrısı'nın taşıdığı derin anlam her şerit sırasında dile getirilmektedir.

Bu mitolojik görüşü dayanan şerit sıralarının gelişmesi "umur-duman" motifinde açıktır. Haçlar, yuvarlaklar ve

boynuz biçimindeki eşkenar dörtgen motifler mit ile din arasındaki bağıntının korunduğu sırada iki grup biçiminde yer almaktadır. İlk grupta gökyüzü vardır. Hayat ağacının konumlandırıldığı ikinci grup ise alta oturtulmuştur.

Benzer yapısal kompozisyonlar Türkmenistan halıcılığında yer alan "umur-duman", "germeç", "dü düzlük" ve "dü asmalık" ile çeşitli törensel halı türleri gibi başka birçok örneklerinde de görülebilmektedir. Bunların betimleyici ve bezeyici sıralarına kutsal bir anlam verilir. Çizisözcük türüne yakın olan bu dizi törensel yapı içinde elde edilen bilgilerin homojen kültür ortamını oluşturur.

Halı ve bezekleri eski çağlarda belli bir düzenin oluşturulduğunu göstermektedir. K. Levi-Strouss'un bildirdiği gibi "Bir düzen isteği mitolojik düşünce yapısının temelinde yatar".¹⁷

İlkel sanatçıların ürettikleri yapıtların özel bir dili vardır. Değişik kültürlerden gelen insanlar bunların anlamlarını ve aktarmak istedikleri kavramsal düşünüşü anlamakta zorluk çekerler. Bizlerin de araştırmacılar olarak eskilerin düşüncelerini günümüze yansıtma konusunda yanılıya düşebildiğimiz bilinmekteyse de "umur-duman"ın eski insanların spiritüel yaşamlarına ilişkin bir anıt olduğunu söylemekle yanılmış olacağımıza inanmıyorum.

Ele alınan konu tek bir bezemenin analizi ile çözümlenemeyecek derecede karmaşık olduğu için arkeolojik ve etnografik verilerden de yararlanan özel bir araştırma gerekeceği düşünülmektedir. ■

